2.2. Fıkhi Mezhepler

Tâbiîn döneminde oluşmaya başlayan mezhepler, tebe-i tâbiîn döneminde sistemli hâle gelmiştir.

Fıkıh mezheplerinin **genel özellikleri** şunlardır:

- Fıkhi mezhepler, din değil dinin yorumudur.
- İnsan ürünü olan içtihat farklılığından ortaya çıkmıştır.
- İslam'daki fikir özgürlüğünün ve düşünce zenginliğin göstergeleridir.
- Fıkıh mezhepleri değişim ve yeni gelişmeler karşısında farklı çözümler üreterek İslam'ın daha rahat yaşanmasını sağlar.

NOT EDELİM

Mezhep kelimesi; Arapçada gitmek anlamındaki (ذَهَبَ) fiilinden masdar veya gidecek yer ve yol mânâsında mekân ismidir. Terim olarak ise dinî ve hukukî konularda otorite sayılan âlimlerin ortaya koyduğu görüşleri ve belirledikleri sistem, anlamına gelir.

(bk. İlyas Üzüm, "Mezhep", TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 526)

Günümüzde fıkhi mezhepler denilince Müslümanlar arasında meşhur olmuş dört mezhep akla gelir: Hanefi, Mâliki, Şâfii ve Hanbeli mezhepleri. Bu mezhepler dışında İslam tarihinde başka mezhepler de ortaya çıkmıştır. Bu mezheplerin de içtihadları ve müçtehit imamları olmuştur. Ancak bunlara tabi olanlar günümüzde olmadığı için görüşleri, sadece kitaplarda yazılı kalmıştır. İmamlarının adıyla anılan ve günümüze kadar ulaşmayan mezhepler şunlardır:

Evzâî, İbn Şübrüme, İbn Ebî Leylâ, Zahirî (Davud b. Ali), Taberî, Süfyanu's Sevrî, Leys b. Sa'd.

GÜNÜMÜZE ULAŞAN MEZHEPLER VE İMAMLARI

Sünnî mezhepler ve imamları
- HANEFÎ: İmam Âzam Ebû Hanife Numan b. Sabit
- MALİKÎ: İmam Mâlik b. Enes
- ŞAFİÎ: İmam Muhammed b. İdris eş-Şafiî
- HANBELÎ: İmam Ahmed b. Hanbel

Şiî mezhepler ve imamları
- ZEYDÎ: İmam Zeyd b. Ali
- CAFERÎ: İmam Cafer-i Sadık

2.2.1. Hanefi Mezhebi

Hanefi mezhebi, İmam Âzam Ebû Hanife'nin görüşleri ve eğitim çalışmaları ile oluşmuştur. İmam Âzam Ebû Hanife'nin (h.80/m.699 – h.150/m.767) asıl adı Nu'man b. Sâbit'tir. Kûfe'de doğdu. Küçük yaşta hafız oldu. İlme olan sevgisi, onu önce Kelam ilmine daha sonra da Fıkıh ilmine yöneltti. İmam Âzam Ebû Hanife'nin ilk önce Kelam ilmiyle uğraşması ve bu alanda eserler yazması, Fıkıhta hüküm vermek için doğru bir inancın önemini ,bizlere göstermektedir. Ebû Hanife ibadet, ilim ve ticaret hayatını uyumlu bir şekilde sürdürmüştür. Ebû Hanife, kısa zamanda kabiliyeti ve gayreti ile Fıkıh ilminde zamanının en meşhurlarından olmuştur. Hocalarıyla ilgili şöyle demiştir: *"Hz. Ömer'in, Hz. Ali'nin, Abdullah b. Mes'ud'un ve Abdullah İbn Abbâs'ın fıkhını onların öğrencilerinden aldım."*[21]

İmam Serahsi'nin el-Mebsût adlı kitabı, Hanefi mezhebinin ilk kaynaklarındandır.

En çok istifade ettiği hocası Hammad b. Ebi Süleyman'dır. Emevilerin son döneminde ve Abbasilerin ilk döneminde yaşamıştır. 70 yaşında iken Bağdat'ta vefat etmiştir. Mezarı, Bağdat'ta Dicle nehri kenarında kendi adıyla anılan Âzamiye mahallesindeki İmam Âzam camisi yanındadır.

İmam Âzam'ın fıkıh ilmindeki görüşleri daha çok öğrencileri tarafından kaleme alınmıştır. Kendisinin daha çok Akaid ile ilgili beş eseri vardır: el-Fıkhu'l-Ekber, el-Fıkhu'l-Ebsat, el-Âlim ve'l-Müteallim, er-Risâle, el-Vasiyye.[22]

YORUMLAYALIM

İmam Ebû Hanife'nin içtihadına bir örnek:

" İmam Evzâî, Ebû Hanife'ye şöyle sordu:

- Namazda rükûya giderken ve rükûdan doğrulurken niçin ellerinizi kaldırmıyorsun?

- Çünkü Resulullah'tan (s.a.v.) bunu yaptığına dair sahih bir rivayet gelmemiştir.

- Haber nasıl sahih olmaz? Bana Zühri, Sâlim'den, o da babasından (r.a.) "Resulullah'ın (s.a.v.) namaza başlarken, rükûya varırken ve rükûdan doğrulurken ellerini kaldırdığını" haber verdi.

- Bana da Hammad, İbrahim'den, Alkame'den, el-Esved'den ve Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) "Resulullah'ın (s.a.v.) yalnız namaza başlarken ellerini kaldırdığını ve namazdayken bir daha da ellerini kaldırmadığını" haber verdi.

- Ben sana Zühri, Sâlim, babası yoluyla Hz. Peygamber'den haber veriyorum, sen ise bana Hammad ve İbrahim haber verdi diyorsun?

-Hammâd b. Ebî Süleyman, Zühri'den, İbrahim de Sâlim'den daha fakihtir. İbn Ömer'in sahabi oluşu ayrı bir fazilettir, ancak fıkıhta Alkame ondan geri değildir. el-Esved'in birçok meziyetleri vardır. Abdullah'a gelince, o Abdullah'tır!

Bu cevap üzerine Evzâî, susmayı tercih etmiştir. "

(Hayreddin Karaman, İslam Hukuk Tarihi, s. 138-139)

İmam Ebû Hanife, kendisiyle münazara yapan müçtehide nasıl bir yöntemle karşılık vermiştir? Yorumlayınız.

21 M. Ebû Zehra, Ebû Hanife, s. 44.
22 Zehebî, Menâkıb, s. 20-21; M. Ebû Zehra, Târihü'l Fıkh, C 2, s. 161; A. Emin, Duha'l İslam, C 2, s. 185; el-Mekkî, Menâkıb, C 1, s. 74-78.

İmam Âzam'ın kabrinin yanındaki Âzamî camisi, Bağdat-Irak

BİLGİ KUTUSU

İmam Âzam'ın görüşleri ve ilmi mirası öğrencileri aracılığıyla yayılmıştır. Öğrencilerinden İmam Muhammed ile İmam Ebû Yusuf'a "imameyn" adı verilir. Ayrıca İmam Züfer ve Hasan b. Ziyad gibi pek çok öğrencisi vardır.

Hanefi mezhebinde hüküm çıkarılırken önce Kur'an'ı Kerim'e müracaat edilir. Sonra Peygamberimizin sünnetine daha sonra da sahabe icmasına ve sahabe sözüne bakılır. Bu üç delilde hükmü bulunmayan konularda ise kıyas, istihsan, örf gibi usullerle hüküm çıkarılır. Ebû Hanife hüküm çıkarırken tâbiîn fetvasına bağlı kalmamıştır.[23]

Hanefi mezhebi; günümüzde Türkiye, Orta Asya, Türk Cumhuriyetleri, Balkanlar, Kafkasya, kısmen Hint kıtasında, Ortadoğu ve Mısır'da yayılmıştır.[24]

Her dönemde Hanefi mezhebi, fıkhi sorunlara çözüm üretmede en aktif mezhep olmuştur. İmam Âzam ve talebeleri fıkhi meseleleri tartışarak, gerçekleşme ihtimali olan durumlar üzerinde de durarak fıkhi hükümler ortaya koymuşlardır.[25]

2.2.2. Mâliki Mezhebi

Mâliki mezhebinin imamı olan **İmam Malik**'in (h.93/m.711–h.179/m.795) tam adı Mâlik b. Enes el-Esbahî'dir. Medineli olup hayatı boyunca Medine dışına pek çıkmamıştır. İmam Nafi', Zührî ve özellikle fıkıh ilminde Rabiatu'r-Re'y en etkili hocalarıdır. İmam Şâfii onun talebesidir. Hadis ilminde de en güvenilir (sika) imamlardandır. **el-Muvatta'** adlı hadis kitabı, ilk hadis kaynaklarından biridir. Medine'de vefat etmiş olup mezarı Cennetu'l-Baki'dedir.

*Medinelilerin yaşantısı*na fıkıhta özel önem veren İmam Mâlik, *mesâlih-i mürseleyi* en çok kullanan müçtehit imamdır. İmam Malik'in bu mezhebi özellikle Kuzey ve Orta Afrika'ya yayılmıştır.

İmam Mâlik'in Muvatta' adlı eseri

23 Hüseyin b. Ali es-Saymerî, s. 10; Muvaffak b. Ahmed el-Mekkî, s. 74.
24 Ali Bardakoğlu, "Hanefi Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 16, s. 13.
25 bk. Ali Bardakoğlu, "Hanefi Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 16, s. 10.

2.2.3. Şâfii Mezhebi

Şâfii mezhebinin imamı olan İmam Şâfii'nin (h.150/m.767 -h.204/m.819) asıl adı Muhammed b. İdris eş-Şâfiî'dir. Aslen Kureyşlidir. Sülalesi, Peygamber Efendimizin sülalesi ile Abdulmenaf'ta birleşir. Filistin'in Gazze şehrinde doğmuştur. Çok küçük yaşta babasını kaybetmiştir.

İmam Şâfiî'nin "er-Risale" adlı eseri.

İmam Şâfii, ilk tahsilini Mekke'de yapmıştır. 20 yaşına gelince Medine'ye İmam Mâlik'ten ders okumaya gitmiş ve ondan dokuz yıl Hicazlıların fıkhını tahsil etmiştir. Necran'da kadılık yaptı. Bir süre Bağdat'ta kaldı ve orada Iraklıların fıkhını İmam Ebû Yusuf'tan öğrendi. Daha sonra 10 yıl kadar Mekke'de fıkhi çalışmalarına devam etti. Ömrünün son dört yılında Kahire'ye göç etti ve orada vefat etti. Mezarı, Mısır'ın Kahire şehrinde kendi adıyla anılan caminin içerisindedir.

İmam Şâfii'nin Bağdat'taki görüşlerine mezheb-i kadim, Mısır'daki görüşlerine ise mezheb-i cedid denilmektedir. Şâfii mezhebini oluşturan temel eserleri bizzat İmam Şâfii yazmıştır. Hadisle ilgili el-Müsned'i, fıkıh usulüyle ilgili er-Risale, fıkıhla ilgili el-Ümm gibi eserleri ve bir de şiir divanı vardır.

İmam Şâfii'nin kabri (Kahire- Mısır)

İmam Şâfii, er-Risale adlı kitabında kendi fıkıh yöntemini yazmıştır. Öncelikle Kuran ve sünneti, daha sonra icmayı, sahabe kavlini ve kıyası delil olarak kabul eder. Ayrıca istishâb delilini kullanır.[26]

Şâfii mezhebi; Güneydoğu Asya, kısmen Hint kıtasında, Kafkasya, Türkiye'de, Ortadoğu ve Afrika'nın batısında yayılmıştır.

YORUMLAYALIM

İmam Şâfii'nin içtihadına örnek:

İmam Şâfii, eserinde *"Cuma günü yıkanmak vaciptir."* hadisini rivayet ettikten sonra şöyle demektedir:

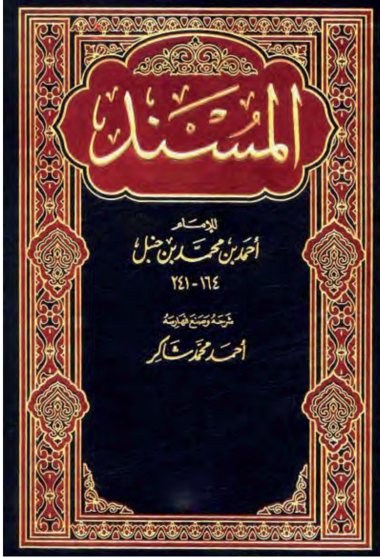
Bu hadiste geçen "vacip" ifadesinin, "ahlaken gerekli, temizlik için tercih edilmeli" gibi mânalara gelme ihtimâli vardır. Nitekim Arapça'da biri diğerine şöyle der: "Mâdem ki sen, ihtiyaçlarını bulmak için bana geldin, senin hakkın bana vacip oldu." (bk. Şâfiî, İhtilâfu'l Hadis, s. 179)

İmam Şâfii, hadisi açıklarken neyi esas almıştır? Yorumlayınız.

26 İmam Şâfii, er-Risâle, s. 512, 599, 600.

2.2.4. Hanbeli Mezhebi

Hanbeli mezhebinin imamı olan **Ahmed b. Hanbel**'in (h.164/ m.780–h.241/m.855) tam adı Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî'dir. Bağdat'ta doğmuştur. Hadis öğrenmek ve ilim tahsil etmek için çeşitli yerlere gitmiştir. Fıkıh eğitimini, Bağdat'ta İmam Şâfii'den almıştır. Herkes tarafından Hadis ilminde otorite kabul edilmiştir. Meşhur hadis âlimleri olan Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî kendisinden hadis nakletmişlerdir. Hadisçiliği fıkıhçılığından önce gelir. Ahmed b. Hanbel'in fıkıh usulü temel olarak hadislere dayanır. Bağdat'ta vefat etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in en önemli eseri yirmisekiz bin hadisten oluşan **el-Müsned** adlı kitabıdır. Öğrencileri fetvalarını mesâil adlı kitaplarda toplamışlardır. Hıraki, bu fetvaları "el-Muhtasar" adlı eserinde bir araya getirmiştir. Hanbeli mezhebinde kapsamlı en eski eser, İbn Kudame'nin el-Muğnî'sidir.[27]

İmam Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned adlı hadis kitabı

Genel olarak Hanbeli mezhebi; Suudi Arabistan'da ve kısmen ortadoğuda yayılmıştır.

Diğer mezhepler olarak; günümüzde İslam coğrafyasında varlığını sürdüren Caferi ve Zeydi mezhepleri de vardır. Bunlar, kaynak ve yöntem itibarıyla dört sünnî mezhepten ayrılıp farklı bir yol izlemiştir. Şii mezhepler içerisinde Caferî mezhebi en yaygın olandır. Sünnet olarak sadece ehli beyt ve belli kişiler yoluyla gelen rivayetleri kabul etmiştir. İran ve Irak bölgelerinde yaygındır.

Az sayıda mensubu olan ve Yemen'de varlığını sürdüren **Zeydi** mezhebi ise bir Şii mezhebi kabul edilmekle birlikte fıkıhta Hanefi mezhebine yakın görüşlere sahiptir.

ARAŞTIRALIM

Mezhep imamlarının hayatlarını araştırınız. Öğrendiğiniz bilgileri ve onların ilim mücadelesini sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

27 bk. Ferhat Koca, "Hanbeli Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 15, s. 533.